

DEIKSIS

Af Marianne Wolff Lundholt

Mød mig her i morgen ved samme tid med en pind på denne størrelse

For den, der samler ovenstående flaskepost op i et havnebassin, kunne ovenstående skriftrulle i princippet lige så godt have været blank. Alle de informationer, teksten bærer på, sidder tilbage i den kontekst, hvor afsenderen formulerede sit udsagn. Personen, som pronominet `mig´ refererer til og imperativformen `mød´ implicerer, lader sig ikke bestemme. På samme måde henstår adverbierne `her´, `i morgen´ og `denne´ ligeledes i det uvisse. Fælles for disse såkaldte *deiksismarkører* (fra det græske ord *deiktikos* = *at udpege*) er, at selv om vi er fortrolige med deres semantiske betydning (`mig´ betyder den talende, `i morgen´ betyder dagen efter osv.), må vi kende til udsagnets *ekstratekstuelle* (dvs. tekst-eksterne) omstændigheder for at kunne afkode den eksakte betydning i den givne situation. Et kendskab til, hvad brevet betyder, kan derfor kun opnås gennem en viden om, hvem afsenderen og den intenderede modtager er, samt hvor og hvornår teksten er skrevet. Disse tre ekstratekstuelle kriterier udgør tilsammen de mest anvendte *deiksistyper*: *person* (realiseres gennem personlige pronominer som f.eks. jeg, han/hun, du), *rum* (realiseres gennem stedsadverbier som f.eks. her, der) og *tid* (realiseres gennem tidsadverbier som f.eks. nu, i morgen).

Deiksismarkørernes forbindelse til konteksten bliver tydelig i det øjeblik, vi sætter flaskeposteksemplet ind i en anden kontekst. Forestil dig, at vi støder ind i hinanden på stranden, og du peger på en streg i sandet og siger: ”Mød mig her i morgen ved samme tid med en pind på denne størrelse”. Hvad deiksismarkørerne refererer til er klart, da vi begge befinder os i samme tid og sted og dermed deler erfaringsverden i taleøjeblikket. I vores indledende eksempel med flaskeposten opstår forståelsesproblemerne netop, fordi beskeden ikke videregives til modtageren samtidig med, at den bliver til. Den ekstratekstuelle kontekst, hvormkring teksten er udformet, etablerer derfor ikke længere et fælles referencefelt. Der opstår derfor en tidlig afstand mellem udsagnets tilblivelse og udsagnets modtagelse. Disse to punkter kaldes hhv. *coding time* og *receiving time*. For at deiksismarkørerne i flaskeposten kan gøres forståelige for modtageren, skal disse to aspekter stemme overens.

En anden måde, hvorpå flaskeposteksemplet kan påfyldes semantisk betydning, er ved at gøre udsigelsens tid og rum eksplicit i teksten, som vi f.eks. ser det i dagbøger og breve (eks. Fredericia d.29 januar 2003). Ved at genopbygge afsenderens oprindelige ekstratekstuelle kontekst kan modtageren placere ytringen i tid og sted og dermed afklare deiksismarkørernes betydning. Hvis vores eksempel med flaskeposten fulgte konventionerne for brevgenren, ville et brevhoved såsom

”London den 2/12- 1764” samt en underskrift kunne udgøre en ramme, der holdt det tomme udsagn ”Mød mig her i morgen” på plads. På den baggrund ville modtagerne være i stand til at etablere en betydning. Bemærk her, at i brev- og dagbogsformen peger deiksismarkører ikke længere ud af teksten på en mundtlig sammenhæng (som i `her´), men finder derimod deres reference inden for teksten selv (som i `London´). Deiksismarkørerne får hermed ikke længere deres semantiske betydning i kraft af en tekstekstern reference, men af sproglige komponenter, som findes andre steder i teksten. Den oprindelige sammenhæng for ytringen er med andre ord rykket ind i selve teksten. Det er således ikke længere den ekstratekstuelle kontekst, der er nøglen til tekstens intentionalitet, men derimod den i teksten indlejrede kontekst. Et andet eksempel finder vi i følgende citat fra H. C. Andersens *Mit livs eventyr*: ”Jeg havde læst og optegnet en Deel til min Digtning ”*Ahasverus*”, den samlede sig først her i Athen, hvor jeg begyndte den” (1996:241 egen understregning). Deiksismarkøren `her´ refererer frem til en instans inde i tekstens eget univers, nemlig Athen. Der kræves altså ikke noget kendskab til den ekstratekstuelle kontekst for at afkode betydningen, men derimod et kendskab til andre elementer i teksten. Den leksikalske betydning er altså at finde inde i teksten selv, inde i det, vi kan kalde den *intratekstuelle kontekst*.

Deiksismarkørerne i flaskeposten og citatet fra H. C. Andersen er begge eksempler på det, vi kan kalde for *sammenbindingsmekanismer* (dvs. tekstuelle størrelser, der binder sætninger og led sammen). Der er dog tale om to forskellige former for sammenbinding. I det originale flaskeposteksempel peger deiksismarkørerne ud i tekstens ekstratekstuelle kontekst. Vi vil derfor kalde denne deiksisform for *ekstratekstuel deiksis*. I citatet fra *Mit livs eventyr* skaber deiksismarkørerne derimod kohærens (dvs. sammenhæng) ved at sammenbinde tekstinterne enheder (`her´ peger på Athen). Da betydningen opnås gennem et kendskab til tekstens intratekstuelle kontekst, vil vi kalde denne form for tekstbinding *intratekstuel deiksis*. Som det vil blive vist senere, kan nogle deiksismarkører både fungere ekstratekstuel og intratekstuel, mens andre udelukkende fungerer på ét niveau.

I en underopdeling af den intratekstuelle deiksis sondres i reglen mellem *anaforisk* (tilbagepegning) og *kataforisk* (fremadpegning) deiksis. I H. C. Andersen citatet peger `her´ fremad i læseretningen, hvilket vil sige, at den egentlige betydning `Athen´ er placeret efter deiksismarkøren. Henvisningsformen er derfor kataforisk. Rækkefølgen mellem deiksismarkøren og den egentlige betydning kan ligeledes være omvendt. I følgende eksempel fra Jens Christian Grøndahls *Lucca* (1998) går betydningen forud for deiksismarkøren: ”Lucca hed hun” (p.7). Her er henvisningsformen anaforisk, da der refereres til et element i teksten (`Lucca´), som optræder forud for pegeordet `hun´.

Den ekstratekstuelle deiksis er mest udpræget i den mundtlige kommunikation, da handlingsindholdet hyppigere udspiller sig i selve samtalerummet, hvorimod den intratekstuelle deiksis ikke overraskende dominerer i skriftsproget, hvor handlingsuniverset kun undtagelsesvist er en del af kommunikationssituationen. Den ene referenceform udelukker dog ingen lunde den anden.

Ligesom vi i skriftsproget finder ekstratekstuelle markører, finder vi ligeledes intratekstuelle elementer i talesproget. Også her er det i sagens natur nødvendigt sprogligt at skabe en kontekst, når det omtalte ikke udgør en del af den fælles ramme.

De forskellige deiksistyper og former kan samles i følgende model:

Model 1

Type:

Deiksismarkører: person, rum, tid

Form:

Ekstratekstuel deiksis

Intratekstuel deiksis

Anafor

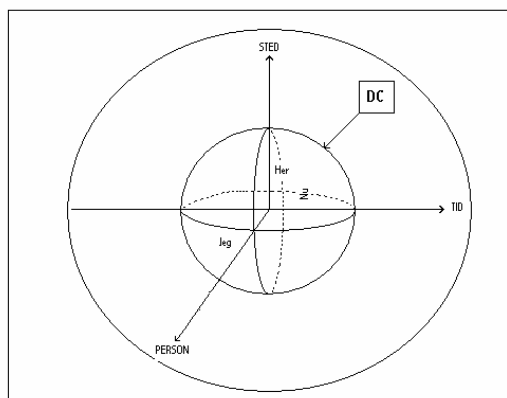
Katafor

Modellen viser, at vi har at gøre med to forskellige former for deiksismarkører, en *ekstratekstuel* og en *intratekstuel*, hvoraf sidstnævnte realiseres gennem to tilsvarende referenceformer, en *anaforisk* og en *kataforisk*. Begrebsapparatet sætter os i stand til at skelne mellem de deiksismarkører, der inddrager elementer fra den ikke-tekstuelle kontekst i kommunikationen ved at pege fra teksten og ud i den ekstratekstuelle kontekst (ekstratekstuel deiksis), og dem, der afklares i forhold til den intratekstuelle kontekst dvs. henviser til tekstuelle størrelser, der enten er nævnt tidligere eller vil blive omtalt senere (intratekstuel deiksis). I det følgende ser vi nærmere på, hvordan disse to deiksisformer rent tekstuel manifesteres i kommunikationen.

Det deiktiske center

Som vist i flaskeposteksemplet forbinder deiksismarkørerne ytringen med den ekstratekstuelle kontekst i forhold til tre instanser i teksten, nemlig *personer*, *rum* og *tid*. På det teoretiske niveau kalder vi disse typer for hhv. *personale*, *spatiale* og *temporale deiksismarkører*. Den personale kategori kan siges at betinge de to andre, da rum og tid er relative til jeg'et. Det vil sige, at i sætningen *Jeg tager sydpå i morgen*, er det jeg'ets placering i et her og nu, der afgør, hvornår denne tur rent faktisk finder sted, samt hvor turen går hen. 'Jeg', 'her' og 'nu' etablerer hermed ytringens fælles samlingspunkt. Dette samlingspunkt kalder vi det *deiktiske center*. I sin grundform kan det deiktiske center illustreres som følger:

Model 2. Det deiktiske center

Den inderste cirkel viser det deiktiske center, der udgør de tre deiksisparadigmer (tid, sted og person). Prøver vi at indsætte deiksismarkørerne fra flaskeposteksemplet, opdager vi, at det kun er `mig´ og `her´, der kan placeres. `I morgen´ hører ikke til inde i det deiktiske center, da denne tidsmarkør ikke refererer til udsigelsesnu´et, men et punkt ude i fremtiden. Deiksismarkører kan således være mere eller mindre distanceret (spatialt eller temporalt) fra det deiktiske center. Sammenlign for eksempel følgende sætninger:

1. *Jeg er her nu*
2. *Du var der i går*
3. *Hun kommer her i morgen*

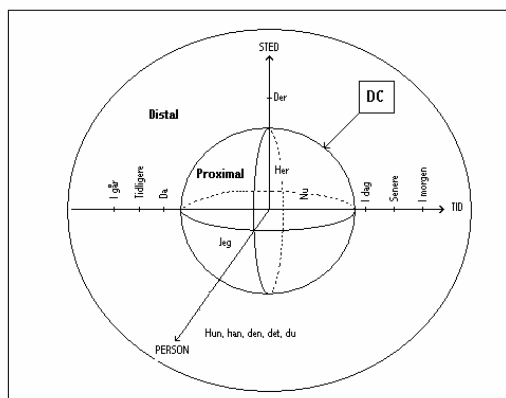
De tre udsagn adskiller sig fra hinanden i kraft af deres relation til det deiktiske center. I eksempel 1. er både den personale (`jeg´), spatiale (`her´) og temporale (`nu´) markør direkte knyttet til afsenderens lokalisation og er derfor placeret i det deiktiske center, som vist i model 2.

I sætning 2. er samtlige deiksismarkører (`Du´, `der´ og `i går´) derimod placeret væk fra det deiktiske center, idet markørerne alle refererer til elementer, der er distanceret i forhold til talendes tid og sted.

Sætning 3. adskiller sig fra de to andre ytringer, da den spatiale deiksismarkør `her´ tilhører det deiktiske center, hvorimod den temporale deiksismarkør `i morgen´ er distanceret.

Forskellen mellem de tre sætninger er altså et spørgsmål om markørernes nærhed eller distance i forhold til det deiktiske center. Distinktionen mellem disse to poler kalder vi hhv. *proximal* (nærhed) og *distal* (distance). Termerne samles under begrebet *absolut* deiksis. Vender vi tilbage til de tre eksempler, kan vi kategorisere deiksismarkørerne i sætning 1. som proximale og dem i sætning 2. som distale. I sætning 3. ser vi, at de to former for deiksis kan kombineres. Indsætter vi de distale deiksismarkører i modellen, ser den ud som følgende:

Model 3. Absolutte deiksismarkører

Absolut og relationel deiksis

I eksempel 1, 2 og 3 udgår samtlige deiksismarkører fra den talende, hvilket vil sige, at markørerne afklares i forhold til jeg'ets placering i tid og rum. Dette er dog ikke altid tilfældet. Sammenlign eksempelvis følgende sætninger:

7. Mette får gæster på sin fødselsdag, men *i morgen* tager hun til stranden.
8. Mette får gæster på sin fødselsdag, men *dagen efter* tager hun til stranden.

Forskellen mellem de to sætninger er det deiktiske centers udgangspunkt. I sætning 7. er det deiktiske center placeret ved talende, da deiksismarkøren 'i morgen' afklares i forhold til dennes placering i tid. 'I morgen' er således en ekstratekstuel markør, da betydningen er forbundet til et udenforstående udsigelsessubjekt. I sætning 8. peger 'dagen efter' anaforisk tilbage på Mettes fødselsdag og afklares dermed i forhold til den intratekstuelle kontekst. Det deiktiske center er her lagt ud til omtalte, da det er dennes placering i tid, der afgør, hvornår Mette tager til stranden.

Når det deiktiske center placeres hos omtalte som i eksempel 8, møder vi en anden form for deiksismarkører end dem, vi har arbejdet med indtil nu. Disse deiksismarkører adskiller sig fra de absolutte markører ved ikke at være direkte relateret til et udsigelsessubjekt (f.eks. 'jeg'), men derimod til omtalte (f.eks. 'hun'). Vi vil kalde disse markører *relationel deiksis*. Følgende skema viser eksempler på de to typer deiksismarkører:

<u>Absolut deiksis</u>	<u>Relationel deiksis</u>
I dag	Den dag
I morgen	Dagen efter/den næste dag
I går	Dagen før
Næste uge	Ugen efter/den næste uge
Om lidt	Senere

Da de absolutte deiksismarkører skaber subjektivitet i forhold til den, der taler, er det i reglen disse markører, der anvendes i den eksplicite fortælleform (jeg-fortæller) i litteraturen og i den mundtlige kommunikation. Den talendes subjektive udgangspunkt underbygges og etableres således ud fra de spatiale og temporale deiksismarkører. De relationelle markører anvendes derimod hovedsageligt i den implicite fortælleform (tredjepersons-fortæller), hvilket skaber en mere objektiv formidling, som i følgende citat fra Johannes V. Jensens *Kongens fald* (1944):

9. Skal vi gaa ned og snakke et Par Ord med Jens Sivertsen, han vil gerne se dig, foreslog Thøger næste Dag, jeg kan vel kratte hen til ham, naar vi sejler Aaen ud (p.57)

Her er den relationelle markør 'næste dag' knyttet til tredjepersonsfortælleren, og man fornemmer således fortællerens distance i forhold det fortalte gennem deiksismarkøren. Erstatte vi 'næste dag' med en absolut deiksismarkør, går betydningen tabt:

10. *Skal vi gaa ned og snakke et Par Ord med Jens Sivertsen, han vil gerne se dig, foreslog Thøger *i morgen*, jeg kan vel kratte hen til ham, naar vi sejler Aaen ud

Tredjepersonsfortælleren kan ikke bære en absolut deiksismarkør, da det deiktiske center ikke er knyttet til denne, men lagt ud til en instans i teksten (Thøger). Fortællerens placering i tid og sted har derfor ingen relevans i betydningsdannelsen og kan ikke bruges som basis for afklaring af denne. Ved at anvende relationel deiksis videregiver fortælleren det deiktiske center til den tekstinterne karakter (Thøger). Hermed bliver det Thøgers placering i tid og sted, der bliver afgørende og ikke fortællerens. Knytter vi derimod den absolutte deiksismarkør 'i morgen' til jeg'et, er sætningen igen komplet:

11. Skal vi gaa ned og snakke et Par Ord med Jens Sivertsen *i morgen*, han vil gerne se dig, foreslog Thøger, jeg kan vel kratte hen til ham, naar vi sejler Aaen ud

Dette lader sig naturligvis kun gøre i en tredjepersonfortælling de steder, hvor der er direkte tale. Her er det nemlig det deiktiske center, der "fører ordet" og derfor er det den absolutte deiksisform, der anvendes. Med det samme fortællerinstansen tager over, skifter deiksisformen som regel til relationel deiksis. Dette er naturligvis kun en hovedregel. Karakteristisk for litteraturen er netop dens brud med sådanne konventioner og regler, hvilket er med til at gøre sproget levende og interessant at arbejde med. I et andet citat fra *Kongens fald* ser vi, hvordan Johannes V. Jensen anvender absolut deiksis i stor stil samtidig med at bevare tredjeperson fortælleform:

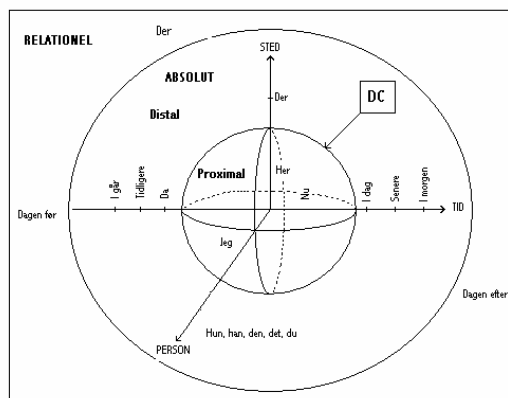
I denne Stue havde han boet nu elleve Aar. Her var det, han gik som et Rovdyr fra Mur til Mur de første Maaneder, da Indespærringen slog ham med Feber. Her svedte han, her spiste og drak han som en rasende og faldt fuld og gal i Søvn om Aftenen for at vaagne under hvislende Eder om Morgenen. Her gik han sparkende op og saa de faldt flade ned fra Væggen. Her havde han gaaet og hørt Aandepustet fra sine egne haarede Næsebor.

Kongens Ansigt skiftede Udtryk hele Tiden, mens han laa der i Alkoven og saa frem mod Lysene uden at kunne blive søvnig (p.213 egen fremhævning)

Betydningen går altså ikke tabt, når den absolutte deiksisform anvendes i tredjepersonfortællingen. I ovenstående uddrag er der derimod tale om en ændring af diskursen til den form vi kender som dækning. Det er således vigtig at hæfte sig ved disse skift, da det har en afgørende betydning for synsvinkelpositionen. Skiftet mellem proximale deiksismarkører ('her', 'denne', og 'nu') og relationelle deiksismarkører ('der') kan være med til at ændre synsvinklen fra en indre til en ydre position og samtidig afsløre diskursens form.

Indsætter vi de relationelle deiksismarkører i model 1, ser den ud som følgende:

Model 4 Relationel og absolut deiksis

Modellen samler alle de deiksiskategorier, der er blevet gennemgået i dette afsnit. De proximale og distale deiksismarkører samles under begrebet absolut deiksis, da de udelukkende opnår betydning i forhold til udsigelsessubjektet. De relationelle deiksismarkører opnår derimod betydning i forhold til omtalte og er derfor ikke relative til et udsigelsessubjekt.

Indtil nu har vi arbejdet med at definere de to overordnede deiksisformer (intratekstuel og ekstratekstuel deiksis) i forhold til hinanden og deres udtryksformer (relationel og absolut deiksismarkører). I næste afsnit vil vi se nærmere på en bestemt type deiksis, nemlig de personale deiksismarkører.

Personale deiksismarkører

De personale deiksismarkører kan referere til tre forskellige kommunikationsparter: den *talende*, *tiltalte* eller *omtalte*. I dette afsnit vil vi fokusere på forholdet mellem talende og taltalte, hvilket tilsammen kaldes tekstens *henvendelsesrelationen*.

Som udgangspunkt forbinder vi bestemte personale deiksismarkører med bestemte kommunikationsroller. Når vi eksempelvis møder et `jeg`, kategoriserer vi denne person som talende, hvorimod `du` forbindes med taltalte og `det` med omtalte, som f.eks. i en reklame for en Asko Vølund vaskemaskine, hvor det lyder: "Hvis du har læst hertil, synes jeg at du skal sende en e-mail til info@asko.dk og fortælle det". Her henvender et `jeg` sig direkte til et `du` med en handlingsanvisning. Der er således nogle grundlæggende grammatiske udtryk, vi som sprogbrugere pr. automatik tilskriver bestemte prototypiske funktioner (eks. *jeg* = talende, *du* = taltalte og *hun* = omtalte). Vi kan bemærke, at `jeg` her fungerer intratekstuel, da talende (Asko Vølund) ekspliciteres i diskursen, hvorimod `du` peger ud i den ekstratekstuelle kontekst på den empiriske modtager.

Et er imidlertid, hvilken betydning vi sædvanligvis tillægger disse personmarkører, noget andet er, hvilken semantik (sproglig betydning) de reelt set kan tilskrives i kommunikationssituationen. Afsenderen har mulighed for at anvende de personale deiksismarkører på en sådan måde, at pronominerne kan udfylde andre roller end dem, de typisk tilskrives. Se f.eks. på følgende sætning, der er hentet fra et tv-spot for Ældresagen på dansk TV2 marts 2002: *Har vi spist godt i dag, Hr. Jensen?* Spørgsmålet er stillet af en hjemmehjælper til en gammel mand, der sidder ved sit

spisebord med middagen foran sig. Afsenderen benytter her `vi` som en tiltaleform, der i overdreven forståelse indlemmer sig selv i det omtalte. *Det ved jeg ikke, vi kan jo prøve*, svarer den ældre samfundsborger og skubber foliebakken over foran hjemmehjælperen. Han insisterer således på at tage hendes ord bogstaveligt og unddrager sig den umyndiggjorte rolle, hun tildeler ham i kommunikationen.

I hjemmehjælperens udsagn (Har vi spist godt i dag, Hr. Jensen?) opstår der rent teoretisk en uoverensstemmelse mellem pronominets grundbetydning (talende og tiltalte), og den betydning det reelt tilskrives i ytringen (tiltalte). Det grammatiske systems grundlæggende leksikalske betydning kan med andre ord varieres og forandres i den faktiske sprogbrug. Dette kan resultere i en uoverensstemmelse mellem to niveauer i betydningsdannelsen, det *kommunikative* og det *leksikalske* niveau. Rent teoretisk kan vi forklare ovenstående tv-spot ud fra følgende model:

Model 5. De personale deiksismarkørers kommunikative roller og leksikalske betydning

Leksikalsk kategori / Kommunikationsrolle	Jeg/vi (L1)	Du/De/I (L2)	Han/hun/det (L3)	Man (L0)
Talende (K1)	1. Grundform K1:L1	K1:L2	K1:L3	K1:L0
Tiltalte (K2)	K2:L1	2. Grundform K2:L2	K2:L3	K2:L0
Omtalte (K3)	K3:L1	K3:L2	3. Grundform K3:L3	K3:L0

I modellen skelnes der mellem de personale deiksismarkørers kommunikationsroller (K1, -2 og -3) og deres leksikalske system (L1, -2, -3 og L0). Hvis vi kategoriserer rollerne i det kommunikative system, kan den talende instans benævnes K1. Denne er typisk realiseret gennem første persons pronomenerne *jeg* og *vi*, hvilket vi på det leksikalske niveau kalder L1. Tiltalte kategoriseres som K2 og udtrykkes gennem anden person ofte i form af *du* eller *I*, hvilket samles under L2. Omtalte benævnes K3 og kan på det leksikalske niveau eksempelvis realiseres gennem L3, dvs. tredje person *hun* og *det*. Sidstnævnte kategori er bred i den forstand, at den omfatter kollektive pronominer såsom *man*, *nogen*, og *hvem som helst*, der på det kommunikative niveau ikke umiddelbart har nogen personbegrænsning. Denne gruppe tildeles i reglen en kategori for sig, benævnt L-0 (Bang og Døør 1988; Lindø 2002).

Når talende realiseres gennem L1, tiltalte gennem L2 og omtalte gennem L3 optræder pronomenerne i deres *grundformer*, hvilket er den betydning vi sædvanligvis tillægger personmarkørerne (jeg = talende osv.). Vi kan kalde denne form for *umarkeret*¹. En ting er

¹ Grundformen for pronomenet `vi` er dog både K1 og K2.

imidlertid, hvilken betydning vi normalt forbinder med disse personmarkører, en anden er, hvilken semantisk indebyrd de reelt set kan tilskrives i kommunikationssituationen. Afsenderen har mulighed for at vælge fra systemet på en sådan måde, at pronominerne kan udfylde andre kommunikationsroller end den grundformen indeholder. Det grammatiske systems grundlæggende leksikalske betydning kan med andre ord varieres og forandres i den faktiske sprogbrug. Det er det, der sker i TV2s tv-spot. Her anvender hjemmehjælperen pronominet `vi´ som tiltalte, dvs. som K2:L1, med det formål at vise sympati over for Hr. Jensen. Hjemmehjælperen opnår dog ikke sit mål, da Hr. Jensen latterliggør hende ved at anvende samme pronomen, men tildeler det en anden kommunikativ funktion, nemlig omtalte (K3:L1). Ved at afvige fra pronominets grundform søger begge kommunikationsparter at opnå hver sit mål, hhv. sympati og latterliggørelse.

En anden effekt, brugen af det kollektive pronomen kan have i forhold til et `jeg´ eller `du´, er, at personperspektivet ændres fra en *individuel* til en mere *kollektiv* betydning (Hellspong og Ledin 1997:136). Dette ser vi ofte i forbindelse med tabubelagte eller meget personlige samtaleemner, hvor afsenderen netop skifter fra et *jeg* eller et *du* til det mere overgribende, anonyme pronomen *man*, som på det pragmatiske niveau fungerer som *jeg* eller *du* i selve ytringen. Et eksempel på denne fremstillingsform finder vi i Sundhedsstyrelsens alkohol-kampagne fra 2001: ”Sku’ man nu være en dårlig mor bare fordi man kobler af med lidt vin?” Ved at benytte det kollektive personperspektiv *man*, der her fungerer som en L0 på det leksikalske niveau, men K1 på det kommunikative niveau, beskytter den talende både sig selv og modtageren. Dette er formålstjenligt, eftersom indholdet potentielt lægger op til en ansigtstruende handling, nemlig indrømmelsen af at være alkoholiker og en dårlig mor. Med henblik på at maskere afsenderjag’ets singulære position og styrke udsagnet kan brugen af et kollektivt `vi´ være effektiv i argumenterende tekster: *Vi er mange, der mener* (L-1 pluralis) og *Mange mener* (L-0) osv.

Den talende kan ydermere vælge at skifte mellem et *jeg*, *vi* og *os* i samme tekst, hvis det synes formålstjenligt. Det ser vi eksempelvis i en hovedtale af Pia Kjærsgaards, der blev holdt på Dansk Folkepartis årsmøde anno 1999, hvor det indledningsvis hedder: ”Jeg vil meget gerne slå fast, at DF har klaret sig utrolig godt i de meningsmålinger, vi har set (...) og meget tyder således på, at vort budskab for alvor er ved at slå igennem”. Her er `jeg’et´ separeret fra Dansk Folkeparti, der har klaret `sig´ godt. Men i de næste sætninger bliver `jeg’et´ fusioneret med partiet, gennem `vi´ og `vort´. Denne fusion af 1. person pluralis i betydningen af `os i Dansk Folkeparti´ er klart dominerende talen igennem. Dette viser, at Kjærsgaard taler på partiets vegne altså som formand for partiet og ikke som privatpersonen Pia Kjærsgaard.

Udover at fungere som talende i betydning af `os i Dansk Folkeparti´, kan det inklusive *vi* ligeledes fungere som en sammenkobling mellem talende og tiltalte, dvs. som K2:L1 og 1. grundform på samme tid. Kjærsgaard slutter eksempelvis talen med følgende kommentar: ”Lad os inden vi går herfra, love hinanden, at vi vil gøre vort allerbedste”. Her benytter Kjærsgaard 1. person pluralis med det henblik at skabe et tættere forhold mellem afsender og modtager. Som det

er tilfældet i ovenstående citat, anvendes denne form af 'vi' primært i forbindelse med opfordring til handling: "Det er det, vi skal give hinanden hånden på her i weekenden". Partiets program gøres hermed til et fælles projekt.

En manipuleret brug af de personlige pronomener kan endog sløre, at et bestemt værdigrundlag ligger gemt i teksten. Først når pronomenernes pragmatiske betydning dechifrerer i tekstanalysen, opnår vi et indblik i den særlige ideologi, teksten formidler. I Pia Kjærsgaards årstale opstilles f.eks. et modsætningsforhold mellem danskerne og de andre. Ser vi nærmere på, hvem der gemmer sig bag deiksismarkøren *de*, finder vi en bred kategori af mennesker med mange forskellige baggrunde. En beskrivelse lyder som følger: "Nutidens indvandrere er for det meste mennesker fra den tredje verden og hovedsagelig muslimer, som ikke har nogen som helst vilje til at blive en del af danskheden". Derudover anvendes begreber såsom "fremmede", "flygtninge" og "tredjegerationsindvandrere":

- Det er stort set det samme antal fremmede nutidens Danmark lukker ind hvert evig eneste år!
- Det hævdes, at de internationale konventioner forhindrer os i at stoppe indstrømningen af flygtninge
- Dansk Folkeparti foreslår, at i tilfælde af, at en ung anden- eller måske tredjegerationsindvandrer gentagne gange begår kriminalitet og ingen opdragelse er mulig, ja, så hjemsendes og repatrieres ikke alene pågældende, men hele hans familie

Ved at opsøge, hvad disse pronomener sættes til at dække over andre steder i teksten, er det muligt at opstille et billede af den forenklede verden, Kjærsgaard fremstiller med henblik på at vinde tilslutning for sine synspunkter.

En analyse af om det er pronomenernes grundform eller alternative former, der anvendes i en bestemt sammenhæng, kan vise, hvordan en afsender kan søge at fremtvinge en bestemt reaktion hos modtageren eller opnå et bestemt formål.

Opsamling

Deiksismarkører kan betragtes som de sproglige byggestene, der er kendetegnet ved at betyde noget forskelligt afhængigt af konteksten. Ved at undersøge, hvilke deiksismarkører en tekst anvender, samt hvordan de kombineres, kan vi få et godt indblik i, hvordan tekstens univers etableres. Distinktionen mellem de relationelle og absolutte deiksismarkører er især relevant i forhold til en videre analyse af tekstens fortælle- og synsvinkelforhold. Ofte etableres et eventuelt skift i fortælle- eller synsvinkelforhold vha. deiksismarkører, i kraft af et skift fra relationel til absolut deiksismarkører eller omvendt.

Gennem en undersøgelse af deiksismarkørerne får vi samtidig et redskab til at forklare rent teknisk, hvordan en afsender kan manipulere med modtageren gennem sproget og sætte betydningen på spil. Især de personale deiksismarkører er interessante i denne sammenhæng. Hvordan iscenesætter talende sig selv i forhold til tiltalte og omtalte? Oprettelse af en fiktiv distance de to samtalepartere imellem, eller søges den at blive nedbrudt?

Vi har i dette kapitel undersøgt de mest traditionelle deiksisformer, nemlig person, tid og sted. Andre sproglige kategorier, der ville være interessante at arbejde med, kunne være verbale kategorier (kom vs. gå) eller sociale markører (De vs. du), herunder relationelle bestemmelser (far, mor, boss, fjende, ven), der afspejler den sociale (interpersonelle) relation samtaleparterne imellem.